

ENEARENA

ETA IDAZTIA

Kanta gaia: *Dido Enea'z maite-minduak bere aizpa Ane'ri azaltzen dizkio barnean ditun kezka limuriak. Ane'k, troiarrak Itali'tik urrutiratzearen, Venus'ekin bat egiten du. Eiza ta ekaitza. Omena.-Yarbas, Getuli'ko erregea.—Merkuri'ren mezua.—Enea'k, Kartago'tik aldegitako agintzen du. Dido'ren kezka, oiñaze, alaka ta eskariak.—Enea'k bere burua zuritzen, aduindar garai-eziñez ta Ankise aitaren itzal-adorez.—Dido'k berriz ere otoitz, oso setati.—Enea, ostera, ez du ezerk makur-erazten.—Gauza gelgarriak eta ametsak; Dido'k bere burua iltzea erabakitzen du; azti-opariketarako zirala-koan, aren aizpa atzipetuak egiten ditun gertakuntzak.—Enea'k bere irtera aurreratzen du.—Dido'k, ordea, birao izugarri erasotzen dio.—Sikeu'ren inude zarra.—Dido'k, aizpak gertatu dion txondorrera igorik, Enea beraren ezpataz, bularra zauritzen du.—Ane ta uri osoa negar-garrasika.—Iris'en agerpena; Dido'ren erio.*

Baiña, aurretik ere axola astunez zebillen Erregiña, maite-zauria elikatzen ari da zainbarru, ta aren txingar ezkutuak kiskaltzen du gaixoa. Bein ta berriz gogora dakarzki gizurenaren sendotasuna ta onen endakoen leia ospe aundia. Bular barrun josiak daramazki aren betarte ta itzak; arekiko ardurak ez dio noski soin-ataletan ere atseden goxorik eman nai.

Urrengo egunak sutargi dirdaitsuz lurra joritu ta eguantzak itzal ezkotua ortzipetik uxatu-ala, maite-minduak onela itz dagio bere aizpa gogaideari: «Ane aizpa, zer ote ditut txundioz naukaten kasketaldi izukorrok? Nor ote dugu, jauregian sartu zaigun kanpotar berri au? Aren betartea bai lerdin! Bularrez adoretzu ta iskilluz suar! Nire ustez —ta ez da uste utsala—, jainkoen ariko dugu. Ez-axolak gogo mekoa salatu oi du. Ai, ene!, nolako aduak eraso dioten! Nolako gudaketak edestu dizkigun, goiargi-euritan! Lenbiziko maitasunak erioz atzipetuta uts-egin zidan ezker, beste iñori ere ezkontz-buztarriz ez biltzeko erabaki amil-eziña barnean txit tinko jarria ezpa-nu, ots, ezkont-oe ta zuziak gogait eragin ezpa-lidakete, argalkeri oni bakarrik bear bada amor egingo nion. Bai, Ane, egiz daitortzut: nire senar Sikeu zori txarpean itzali ta gure jainkoak anai-odolez gorritu zirane-tik, onexek bakar-bakarrik menderatu dizkit zentzuak, eta gogoarta artgaz amil-azi. Aintziñako suaren aztarna nabari dut barnean. Ala ere, naiago nuke lurak sabel beltza idekiko ba'lidake, edo aita alguztidunak oiñazkarri-

zartaz illunbetara, au da, Erebo'ko (1) itzal margul ta gau sakonean amilaziko ba'nindu ere, zu, oi garbitasun!, orban loitu edo zerorren eskubideak autsi baiño. Ni beretzat lenbiziko aukera nindun ark eraman zitun nire maite-lorrak. Beuzka berak, obi-barru gorderik». Onela mintza ondoren, mal-ko ugaritan busti-azo zun magala.

Ane'k darantzuo: «Oi zu, aizpak argia lain maite zaituen ori! Gaztaro soil luzean aituko al zera, negar-jario? Ez seme laztanik, ez Venus'en sari-rik, ezagutu gabe? Onen ardura dutela, zuk uste, itzal-auts obiratuak? Bedi: etzaitu sekula, naiz-ta miñez, iñundiko senarrek makur-erazi, ez Libi'kok ez aurretik Tiro'ko iñork; Yarbas (2) ezetsi zendun, baita Aprika'n garaitz-lur aberatsak janaritzen dituzteneko beste buruzagi batzuk ere; baiña, alan ere, maite-su atsegintsu orri uko egingo? Ez ote zera konturatzen nortzuen zelaian egotez zauden? Alde batetik Getuli'ko (3) uriak inguratzen zaitue: emengoak gudaketan garai-eziñak dituzu: baita sarrantxa gabeko numiditar-rrak eta Sirte gordiña ere zure biran daude; lekaro zabal egartsua ta Barka'tar (4) ankerren eskualde edatua duzu, bestetik. Zer esan, berriz, Tiro'tik sortu-gudatzaz ta zure nebaren zemaiez?

«Zigur uste dut nik, jainkoen eta June'ren zaizean iliar ontziak aize onarekin bide egin dutela oneraioño. Noiakoa dakusazu zuk, ene aiz pa, erri au? Nola ugaritzen? Olako ezkontzatic, Teukro'tarren iskilluak lagunduta, zenbateraioño iaikiko litzaken Kartago'tarren dirdaia! Eska zuk orain jainkoen baiezkoa, ta egin abegi xeratsua opariak eskeiñiz ta eio errazoi akiakulluak oiek emen geldi-azteko: negu gordiñak eta Orion urtsuak izu-errakor dagitela itxasoa, ontziak printzatuta daudela, zerua berriz erruki gabe». Esan auekin are geiago irazeki zitzaion bularte maitez sutua, ta aikolo-maikolo zegon gogoari itxarokizuna emanik, bere garbi-nai ta erabea ausi zun,

Jauretxera doaz lendabizi, ango opa-mai aurean pake-eske auzpazturik; belar biko ardiak eskeintzen dizkie, oitura danez, Kere legelariari (5), Peibu'ri ta Lieu aitari; baiña June'ri aurrenik, ezkontz-lokarriaren ardura duna berau baita. Dido liraiñak berak, eskolan azpil zapala, bei adar zuri artean ixurtzen du gantzuki joria; opamai inguru-biran dabil arat-onat jainkoen bepi aitziañean, il-eskintzaz eguna asirik; edo-ta, abereen bular iriki gaiñean makur, aien errai dardaratieri doakie onu billa. Ai!, azti-asmamen utsal erruki bageak zertako ote ditu eskintsari ta jauretxeak? Bitartean suari bigun zaio muiña ta bular barnean zauri ixilla bizirik; Dido gaixoa erretzen dago ta urian barna dabil zorabildua. Begira: keretar oian zear dabillen artzaiak urrundik gezia jaurti ta, ustekabez, orein uxua zauritu du, burni egalaria aren saietsean dardar utzirik: ark iges, diardu azkar, basoak eta dikte-utar ixurkiak zearkatuz; ala ere, saietsean tinko daraman gezia ezin du erazi. Berdintsu dabil Dido zoragarria ere: orain, iriko toki babestuetan zear darama Enea, sidoniar aberaski ta txukuntasunak erakutsiaz, bidez doaztela,

solas-nai ta itz erdia esan orduko, ixil; gero, illun-abarrean, orritsean opa du atsegiña, Ilion'go neke-lorrek berriz entzun nai ditu, ta or dogu asperetzeka edeslariaren agotik dindil. Azkenez, alkarri agur egin ondorean, illargia pixkaka argia zurbilduz doalarik, eta izar-jausiak lotara daragiten garaian, bakar ta goibel geratzen da egoitz utsean, eta ark utzitako egotegietan datza ameskor. Urruti dala, urrundua dakusa, urrunduari dantzuio; edo-ta Askani bere altzoan artzen du, onen aitaren irudi-lilluraz barneko maite-sua zerbait moteldu nairik. Dorre asiak ez doaz geroztik gora; gazteak ez dagine iskilluzko saiorik; ez dute kairik atontzen, ez gudarako babeski ta zainperik; etxe asiak, arresietako gainkalde eskergak, zeruraino eltzen diran in-darkiñak, dana dago geldirik.

Dido izurri orrek artua zegola ta izen ona ere ez zitzaiola orren eragozpen, Jupiter'en emazte laztanak jakin zunean, Venus Saturno'ren alabari au diotsa: «Ospe garaia ta guda-ondorengo ugari irabaziak dituzue, egiaz, zuk eta zure semeak; aundi ta aitu-eziña zure aomena, emazteki bat bera jainko biren amarruz atzipetua baldin bada. Etzait ez-ezagun, ez, gure arresten bildur ziñala ta Kartago ots-aundiko egoitzak txepel samartzat zeuzkala. Baiña, zer atzen izango du onek? Edo norako, orain, ainbeste liskar? Obe, ondo ba'deritzaizu beintzat, ezkontzaz itundu ta betiko pake-alkartez lotazi; eskuan daukazu, beraz, zuk biziki opa izana. Garretan dago Dido maitezauri aundiz, ezurretarañño sartu zaion suak bait-darabil estu ta larri. Biona bedi, bada, enderri au, ta jaurri dezagun itzalpe berdiñez; on bekizu frigiari senarran men egitea, ta nik, ordaiñez, eskuetan ipiñiko dizkitzut tiritarrak, ezkonsari bezela».

Venus orduan (ba-zekin bada maltzur zurrean ari zala, Itali jaureria Libi bazterretara aldatu minean), onela mintzatu zitzaion June'ri: «Ni bai xoro orrela ba'neza! Zurekin batera, nork gurako luke liskarrean sartu? Batez ere, zoriak, zuk diozu, zerorrek aolkatzen duzuna ederretsi bear ba'du? Aduak, baiña, zalantzan naukate; ez dakit ziur Jupiter aundiak nai dun ala ez; tiritarrentzat eta Troia'tik irtendakoentzat iri bat bera nai ote du gero? Erri biak bat-batu ta itunez lotzea, gogoko al zaio? Zu zera aren emazte: zuk eskarika bederen, aztertu zenezake aren barne-muiña. Zoaz aurreko ta orpoz natorkizu ni».

Artan June erregiñak erabat jaiki zun: «Bego nere gain neke ori. Adizakit orain ta neronek erakutsiko dizut, itz-labur, egoki dana nola burutu. Enea ra Dido gaixoa basora joateko dira alkarrekin eiztari, goizetik noski, eguzkia izpi-jori atera ta lurbiran zear zabaldu danekoxe. Odei beltz kazkarrez nasia ixuriko diot goitik beera ta ortzia oro trumoi-dardare inarrosi, ain zuzen ere eiztariak urduri bizitan oian osoa sarez inguratu dutenean. Gau zurbillak estaliko ditu ondoren, eta eiztari lagun guztiak igesari emango diote, noraezean; naspil ortan, leze-barne edo artzulo bat-batera joko

dute Dido'k ta troiar buruzagiak. Ordun ni ara noake, ta nik bezela zuk nai ba'duzu, neronek alkartuko ditut egiazko ezkontzaz, senar-emazte egiñik. Imeneu doke an». Kitere'k ordea, nasai-nasai, ontzat eman zun ziotsana, baita bere baitan parrelore eten ere, maitzurkeri utsean zebillela ba-zekin eta.

Eguantzak bitartean jaiki ta itxasoa uzten du. Gazte-samalda autatua, eguna txirristuz batera, ateetara doa joranez; sare meatz, lokarri, azkon burni zabaldun ta abar, pilloka dakarzkite; jauzi ta saltu dagite urduri masilitar zaldizkoak, eta eize-zakurrak erne dute begia. Kartago'ko aundizkiak zai zeuzkan erregin berandukorrak etzanguko ate aitzinean: gertu dago aren zaldia ere, urre biziz estalia, irrintzika, aokoak bitsetan. Azkenik ba-dator bera, lagun askoz inguratuta; txartes sidonitarra dakar soñean, biran mendel apainduz; urrezkoa du gezi-ontzia; illedia ere urre du korapillo?, jantzi kerexa ere lazuz gorri-biziz jasotzen dularik. Ba-datoz frigitar jarraigokoak ere, ta Jul alai. Aietarik lerdenez ta aurrenengo, begira or Enea, giza-talde biak batera bildu-aziz. Apol jainkoak, Liki elurtua ta Xanto'ko ixurkiak utzi ta bere sorteri Delo ikertzerakoan, dantza-taldeak eratu ta keretar, driopetar (6) eta agatirsotar (7) margotuak oro jauzi ta artasika ari oi dira, opamai biran barbail ta naste-uts; bera, alare, Zinto'ko bizkar gaiñetan dabilkizu oso lasai, geziak oska lepoan, ille joria ostoz bigunez batu ta urre-galartzuz estuturik. Aren gisara Enea ere, ez zebillen azkar-egaz. Txit diztikor bai dakar betarte zardena.

Mendi-tontor ta zear-bide gabeko une trinkoetara iritxi diranean, ona auntz basatiak aitz gaiñeatatik, ikotika, malkar beera abiatzen; beste alderditik, ere, orra orein ariñak zelai agiriak zear astrapaladan: beuren joan azkarran 3ursa arrotzen dute laiño antzo, ta azkenez mendiak utzirik, saldo aundietan biltzen dira. Au ikusiz, pozez gaiñezka dabil Askani aurtzoa, an beko jbarren erdian, bere zaldi bizkorrean lau-oinka; abere artean dabil alai, orain oni, gero ari aurrea arturik: giberriz otzanen artean basaintz bits-jario bat idoro nai luke, edo obeki oraindik, leoi gorri bat mendi beera ba'letorkio.

Goi zabala, ontan, ots aundiz naspiltzen da. Ekaitza dator txingorrez nasia. Zelai-lauetan barreiaturik, uzkur daude tiritar, troiar ta Venu'ren illoba dardanitarra; an-orke arpeetara doaz lei bizitan. Ibaika dator ura menditik. Arkaitz-arru bat-baten aterpetu dira Dido ta troiarren gidaria. Zantzu dagie bertatik lurrak eta June ezkontzailleak: dizdizka tximistak, egurtsa ezkontz-lekuko; gorengo gingan neskatz taldeak parre-argara. Egun uraxe, noski, gaitz guztien asiera, baita eriotzarena ere; Dido bada ez du ezerk biotzikutzen, ez itxusi ez izen on; ez du ere barne-sua ixil-erazteko asmorik. Egiña ezkontza dala dio, ta izen onekin estali nai du uts egiña.

Itzetik ortzera, Omena ba-doa Libi'ko uri nagusietan barna. Omena!, gaitz azkarra, eze: ez bezin azkar zolia; igi-ala sendotu ta ibilliz indar-be-rritzen omen dana; ñimiño lenen bildurrez, aizetara gero puzturik; iraulka goi ta bee, ta azkenez odei tartean gordetzen dizu burua. Lur amak sortu zun, diotenez, jainkoen sumin gorri, Keu ta Enkelado'rentzat azken-arreba, oin-arin ta ego-bizkor. Mamu dezu izukor ta eskerga; ta, arrigarri ziñez, gorputzean egaki aiña begi zoli ditu aien azpian, eta beste orrenbeste min-gain; aoa itz-ontzi ta kont-ala belarri aditzeko. Zeru-lur bitartean egaz dagi gaez, illunean ortz-karraska jardunik; ez ditu iñoiz begiak itxitzen lo goxo ta atsedinari emanez. Jagole antzo, exerita dago egunez teillatu erpiñean edo dorre-buru batean; ikara sartzen du uri aundietan, naiz gezur asmatua naiz egia orobat iragartzen ditularik. Omen au izan zan orduan ere, poz-zeztitan, zenbait esamesez erriak ase zituna; zana ta etzana era berdiñean barreia zun: Enea, troiar odoletikoa, etorria zala, ta Dido liraiña arekin al-kartu zala; orain, ordea, nega luze guztian, aginterriko menpekoen ardura gabe, gurikerietan ari zirala, irrirts lizunak jota, aurki. Auxe edatzen du jain-kosa ziztriñak, parra-parra.

Eta begien itxi-edegi baten Yarbas erregeganakoa artzen du egazka ta bere esan-jardunez aren gogoa asaldarazten du asarre-sua biziagotuz. Errege au, Amon'en (8) seme dugu, neskata garamantitar (9) bategandik indarrez izana. Bere jaurerri zabaletan eun jauretxe eder opatu zizkion Jobe'ri; baita eun opamai eraiki, jainkoen etengabeko jagole dan su donetsia eskeiñi, azpi joria abere-odolez zipristindu ta atari loratuak ostoto-txorta eze margo asko-dunez ornitu ere.

Yarbas osoro subiztu omen zan zurmur garratz au aditzean, eta sengal-dua opamai aurrean auzpez, bi eskuak jainkoen irudi erdian gora jasorik, onela otoitz egin zion Jupiter aundiari: «O Jupiter algutziduna, zure ome-nez orain mauritar jendeak, oe margotuetan jan ondoren, ardo-dedua ixur-tzen dute... Ez ote dakusazu? Zu, aita, ortzian tximist-jario zaukagunean, alperrik izutzen ote? Itsu ote dugu odei tartean kuzkurtzen gaitun sua?, eta utsalak trumoi-durundi ta alkar-jotze zakarrak? Ona emakume au, gure lur-mugaz alderrai zebilela, ordain kaxkar batez uri medarra irasi zuna; neronek eman nizkion itxas-egalean lur zati bat goldatzeko ta legeak bere jaurri ta zuzendu zezan; uko egin zion, dakizunez, nire ezkontzai berari, ta orain Enea jarri du bere erreñuaren jaun eta jabe. Oraintxe bertan, Pa-ris berri ura, bere emakumezko jarraigo arekin, bizar ta illedi usaintsua bu-ru-babeskiz azpitik lotuta, ebatsiaz gozartzen da. Eta neri, zure jauretxee-tara opa-gaiak eraman besterik ez dagidan oni, etzait ezertarako onek da-makidan ospea».

Onako esanez opamaiak besarkaturik otoitz zegionari entzun zion Ju-piter altsuak, eta bertatik errege-jauregi-tara ta omen obeaz aiztuak ziran

maitaleengana zorroztu zitun bere begiak. Ordun Merkuri'ri itz dagio, onela agindurik: «Zoaz bizkor, seme, dei aize meeri ta labain zaitez beuren egoz; itz egiozu dardanitar buruzagiari, orain Kartago'n tiritar lurreen dagonari, aduak emaniko urien axola gabe noski: eraman ari nik esana, aize azkarren bizkar. Ez zigun guri aren ama ederrak olakorik agindu, ezta etzun orretarako bi bider gerkarren iskilluetatik onez atera; aitzitik, Itali, enderriz astun ta guda-orroz barbar, berak jaurriko zula agindu zigun, baita bera izango zala Teukro leiñargiaren luzapen, lurbira guztia bere legepean jarri-rik. Aldiz aurretik erabakitako ainbat gauza ta aintzak gogo-berotzen ez ba'du, eta bere goratarrez ezer egin nai ez ba'du, iñartxiz dago bear bada, aita izanik, bere seme Askani erromar jauregietaz jabetuko ote dan? Zer asmo du?, edo zeren itxaropenez luzatzen du jende etsai artean? Nola ez du kezkatzen ausoni-ariak eta labinitar zelai-landak? Bebil ur gaiñez! Auxe duzu guztia. Onen mezulari, zerori zakizkigu».

Onela mintzo zan. Eta Merkuri bere aita aundiaren agindua betetzeko gertatzen da; eta, aurrenik, urrezko oiñetakoak jazten ditu: auek eramango dute egan, tximista bezin arin, bai itxasoz bai leorrez. Makilla eskuratzen du ondoren; onekin Su-lezatic deitzen ditu arima laruak, baita beste batzuk Tartar itunera bialdu ere; ametsak ar-kentzen ditu, ta il diranen begiak ikurraztu. Aizez doa arek autsita, gain goibleko gandua zearkatuz; eta dagoaneko, egaz beti, Atlante latzaren erpiña ta saiets-saillak ikuskatzen ditu: Atlante onek ortziari eusten dio buruz, ta erpin goi lerditsua laiño beltzez estalia, sarri ikusi oi dugu aizeak eta euriak iñarrosia; an jausitako elurrak ere bizkarrak estaltzen dizkio; onezaz gaiñera, zarraren bular beera errekek labaintzen dira azke, ta jelak maskurtzen du aren bizar ikaragarria. Emen kokatu zan lenbizikoz Kileni jainkoa, egada berdin neurtuekin; eta emendik, soin-indar guztiz, uretara oldartu zan; ur-ertzean, itxas-egalez, arraiez beteriko uarri inguruetan, oso bee, egaz dagian txilinpurtaren antzera. Bai, Kilene'ren semeak ere, era berdiñean zirrikitzen zitun aizeak zeru-lur barna egazka, Atlante bere amaren aitonagandik urrutiratuaz, Libi'ko itxas-egi ondartsuetara zioalarik.

Kartago'ko ardi-saroiak bere oin egodunez ikutu zituneko, Enea lanari lotua dakusa, ots, uri berriko goitura, gatzelu ta bizitegiak eraikitzen ari da. Eta ona, ezpata bat darama aldean, izarra bezin diztikor, jaspi gorrizka iduri; tiritar gorri-biziz dirdir zegian sorbalдан dindil zekarren longaiña ere: Dido aberatsak egiñiko bezuza au, urre meez ariak banaturik. Bertatik inguratu ta au diotsa: «Zuk orain Kartago garaian oiñarriak ezartzen dizkiozu, ta, zeure emaztearen sen eta kasketaldien jopu uri eder bat jasotzen ari zera, aantzirik, tamalez!, zerorren aginterri ta gauzekin? Jainkoen erregek, zeru-lurrak bere argi joriz zuzentzen ditunak berak bialdu nau zuregana Olinpu kardenetik; berberak agindu dit zuri ekartzeko aize azkar ba-

rruna mezu auek: «Zertan zera?, zertarako asti eman Libi'ko lurraldeetan? Ainbat gauzaren aintz-dirdirak bizkortzen ez ba'zaitu ere, edo-ta zeure gorapenez nekatu nai ez ba'zera, begira bederen aziz doan Askani'ri ta zure oiñordeko Jul'i; oni bait-dagozkio Itali'ko jaurerria ta erromar lurra». Kileni'k, era ontan itz egiñik, aren begi aurrea utzi zun itzetik ortzera, ta ikusetik itzali zan urrutira, aizeño emez.

Enea, ordea, mintzul geratu zan ikuskari artaz, zoratuta bezela; illeak ere laztu ta kiribildu egin zitzaizkion izu-dardar, abotsa berriz zintzur-kordari itsasi. Andik iges egin nai du biziki, laga ainbat lenen lur atsegingarri aiek. Sor ta lor bai duzu jainkoen mezu ta agindu gogor arekin. Baiña, ai ene!, zer egin? Nolako itzez pake-azi orain Erregiñ maite mindua? Nundik asiko ote? Ta bere gogo urduria orain ona dakar, gero ara darama; oneri ekin, ura utzi, toki ta alderdi guztiak arakutzen ditu, nasi-biurri. Azkenik, erabaki au ontzat eman zun: Mnesteu ta Sergest eta Kloant arnas andikoeri dei egiñik, ontzia gerta dezatela ixil-ixillik diotse, ta lagun guztiak alkar bildu ditzatela kalean; iskilluak ere bai atondu ditzatela, baiña iñori ere gauza aien zioa esateke. Eta bera, Dido ona ezeren jakitun ezjala ta maitasun ain aundien puskatzeaz susmorik ez dula, nolarebait urbildu ta mintzatuko zaio, lotuta gauzkaten estuntzak austeko abagunerik egoki ta samurrena, ots, biderik errez-goxoena billatzen saiaturik. Guztiak, oso pizkor, ark esana dagite alaitsu, aginduak zintzoro beterik.

Erregiñak, baiña, aren iruzur-saioak aurretiez sumaturik (nork ziria sartu, izan ere, maite-minduari?), iñork baiña len oartu zitun geroko gertakizunak, eta zigur uste zitun gauzak ere bildur-azten zuten. Omen gaizkiñak berak iragarri zion maitez minduari, zer-nola zan ontzidia igesari eroateko gertakizunetan. Asarre, su ta zoro, alderrai dabil uri osoan zear. Bakotar larri-ikaratua dirudi, opari-eskeintzez irten-azia, Bak'i entzunik, iru-urteroko jai ots-aindakoz berotua, ta Kiteron'en gaualdiko deadarrak esnatua. Eta, azkenik, Enea'gana alderatu ta itz auekin akar dagio:

«Onen gaiztakeri aundia estal-erazi uste zendun, etoi orrek, eta itzul-inguruka nire lurraldeak iges egin? Ezin zaitu ezerk emen irauki, ez ene maitasunak, ez beiñola emana izan zaizun nere esku onek, ezta eriotz ankerrez amaituko dun Dido'k ere? Bestetik, neguaren adurpean ere, ontzidia egokitzen duzu ta, aize zakerrei kopeta eroanik, oi. biotz-gordin!, itxas zabal zear joateko artega zagoz? Eta zer egingo zuk, iñoren soro ta lur ez-egazunetara ez ba'ziñoakez? Oindiñoarren Troia'k zutik ba'lirauke, aintziñako Troia'ra jnko zenuke ugin apartszuz? Ala nigandik iges ote zabilta? Nik, bada, arren otoi dagitzut, malko auengatik ta zure eskubiagatik (ez bai **dut** beste zer gaixo onek), geure ezkontzarren, eztai asi-berriakaitik, zutako ezer onik ba'dut beintzat, edo nire ezer eder izan ba'zaizu bederen, urrikal zaitzala eror-agiñean dagon etxe onetaz, eta, eskariak ondiño indarrrik ba'dute,

erantzi egizu, jaurti zuregandik asmo ori. Zure erruz, libitar erriak eta nomadar erregeak begitan naukate; tiritarrak ere muturka dauzkat zuregatikan; zerorren erruz, ene erabea itzali nun, baita izarretaraiño eraikitzen nindun len biziko izen bakana ere. Noren mende edo ardurara uzten nauzu, ni illetsi gaixo au, oi arrotz? Izen au eman dezaioket bakarrik senar uste nuenari. Zeren zai nagoke? Geldirik, bear bada, nere neba Pigmalion'ek nire arresiak suntsitu arte? Edo Yarbas gernikarrak ni atxillo eraman arte? Zuk iges aurretik, beñik bein, zugandik umeren bat sortua izan ba'nu; Enea txiki bat bederen, ots, zure betartea erabat oroit-aziko lidakenak ene jauregian jolas ba'legit, ez nintzake egiaz onen etsia ta utzia».

Au esan zun. Baiña Enea'k, Jobe'ren aginduz, tinko dauzka begiak eta adoretzu biotz-barrenean takatzen du bere kezka. Azkenez au diño mintzolarbur: «Ez dizut iñoiz ukatuko, ene erregiña, zuk izketari bat-banatu zenezazkidaten gauza guzti oiek rereziak dituzunik; ezta ez naiz lotsatuko ere Elise gogoraziaz, nere buruaz oroi naizeño, soin-atalok gogoaren mende daudeño. Labur mintzatuko naiz ontaz. Ez dut toki aldatze ori zalagardaz estali nai izan, ez ezazu olakorik uste; ezta ez nun sekula senar-zuzirik billatu, edo antzeko alkarterik gogora ekarri. Nik, jakizu aurrenik, aduak utziko ba'lidakete neurez bizitza atontzen eta gogara ene kezkek arintzen, Troia uriaren ardura izango nuke ta an, ezer baiño len, neuretar kutunen ondarrak gurtuko nituke; Priamu'ren jauregi eskergak zutik legokez, eta azpiratuentzat Pergamo berriz jaiio bat eraikiko nuke nere eskuz. Baiña orain Itali aundira bultz-erazten nau Apol Grineu'k (10), baita Litziko iragar-zoria ere Itali'ra saka egiten didate. Ura baitut maite, ura aberri. Zu, peniziarra zeranez, Kartago'ko arresiak eta Libi'ko uriaren itxura ederrak zorkortzen ba'zaituzte, nolako iñartxia duzu ori, guri teukrotarroi ausoni lurraldean oiñak jartzen ez uzteko? Aizu zitzaigu, noski, guri ere erbeste lurrrak billatzea. Nik, gauak beraren itzal intzez ezetuekin lurra estaltzen duen bakoitzean eta suzko izarrak jaikitzen diran bakoitzean, Ankise ene aitaren irudi zurbilla deika daukat ametsetan, larrikaraz jartzeraiño. Deiez daukat orobat Askani txikia, ta oni dagiodan bidegabekeria, Esperia jaurreri ta aduak an ari emandako lurralde gabe uzten dutan ezker. Eta, oraintxe berton, Jobe'k berak bidalitako jainkoen adierazleak —bitzuen buruak lekuko— aize eme zear ekarri dizkit bere aginduak. Neronek ikusi dut jainko au, argi dizdizean, arresi zear sartzen, eta belarri auekin jaso dut aren mintzoa. Ez nazazu geiago mindu alakaz, ezta zerori ere. Itali'ra noa, baiña ez nere onez».

Dído, berriz, onela itz zegionari begira, aitzinadanik sumindua; begiak arat-onat itzuliz, so ixil zorrotzez zearkatzen du osoan, eta asarre bizitan jaiki: «Etzan zure ama jainkosa izan, o gaizkin!, ezta ere dardanitar zure

aita: bestera, Kaukaso izugarriak sortua zera bere aitzarte malkarretan, eta Irkani'ko katamotzen ugatzetatiko esnez azia. Izan ere, zertako itzalgaizkeriz jardun? Zertako zoritxar aundiagoak ixildu? Nire negarrak intzirazi zun agian? Begiak niregana itzulazi ote? Bear bada, zaildua, negarrari eman ote?, edota maitaleaz errukitu? Irain aundiagoak jasan al nezaken? Onez-kero, ez June garaiak, ez Saturno aitak, ez dute begi onez nire auzi au ikusten. Ez dut iñun ere uste osokorik. Ur-ertzera jaurtia ta beartsu, neronek atotsi nun, eta zoro onek nere aginterrian tokia eman nion. Bere ontzidia ondatu gabe neronek jagon nun, eta bere lagunak eriotzatic onez atera. Ai, ene! Asarreak naramate su-garretan! Orain Apol aziatik, orain Litz'i'ko iragar-zoriak, baita ere orain Jupiter berberak bidalitako jainkoen adierazleak aizez aize daramazkite aginda lazgarriak. Au duzu nunbait goitarren lana: beste ezerk ez diru artegatzen. Etzaitut bada geldi-azten, ez zure esanik osteztu. Zoaz, jarraitu Itali'rako bideari aize-egoz: billatu erreñuak itxaso zear. Ziurki ditxarot, goitar onak al izaterik ba'dute beiñik-bein, urpeko amaneran neke beltzak izango dituzu, ta gaiñera, sarri dei egingo diozu Dido'ri, bere izenez atan ere. Naiz-ta urruti, sugar izugarritz darraiketzut; eta eriotz zurbillak nire soin-ataletatik arimea bananduko duenean ere, itzal antzo nainun naukakezu ondoan; orduan ere bai, ordainduko didazu gibel txal'ir orrek, egindako iraiña. Jakingo dut, ildakoen artean su-leza barnean egon arren, iragarriko didate-ta».

Onela diarduala solasa etetzen du, ta aizean zear iges dagi gaixoak. Enea'ren begi aurretik kendu ta itzaltzen dalarik, izuak laga ez ziolako beste gauza gertatu asko ere esateke utziaz. Neskameak artzen dute, eta atxurdiñezko ezkont-oera daramate aren gorputz eroria, an etzanik.

Alare, Enea onberak, Dido'ren oiñazea arindu ta kezkek itz goxoz deuseztu nai izan arren, intziri ugaritan eta maitasun aundiz barrena zauritua dularik, iainkosak esana betetzen du, ta bere ontzidia ikertzera dijoa. Teukrotarrak, anartean, zoli ta maratz ari dira, ta itxas-egi osotik aragotzen dituzte ontzi zutiak. Txirrist dagite ur-gaiñez ontzi piketuak: arraun ezeak daramazkite ta landugabeko mastak, albait lasterren iges egitearren. Troiarrak ikusi ba'zenitu, joan-bearrez, uri osotik astrapaladan biltzen! Ainbateko, iñurriak, negu agertzean, garipil aziari eraso ta beuren zaipse jarten dutenean: ba-doa zelai zear aldra beltza ta ba-daramate belar artetik belar arte, bide-zidor estuz, ostu dutena; batzuk, bizkarrean daramazkite gari-ale astunak; beste batzuk, aldrakoak alkartu ta atzeratu diranak leiatzen dituzte: bide-txigorak lanez diraki oso.

Zer zuk sentitzen, oi Dido!, gauza onek ikustean? Nolakoak ote ziran zure zinkuriñak, zeure jauregi-burutik ikuskatzean nola zeuden irakin ba-

tean, urrutira, itxas-egal guztiak, ainbeste oiu ta zarataz itxasoa bera ere sorgortzen zuteñarik? Maitakeri gaizto, zertara ez ote dituzte beartzen ilkorren bularrak? Dido gaixoak berriz ere negarrari ematen dio, baita eskariz saiatu ere: maitasunaren mende gogoia jartzen du eskale, iltzekoa dan ezker, txastatu gabe ezer ere laga ez dezan.

«Oi Ane —dio—, ba-dakusazu nolako joanbear ta leia dan ugaondo guztian? Andik eta emendik, batean bildu dira; oiala, aizeeri deiez dago jadanik, eta itxas-mutillak, pozarren, koroz jarri dituzte ontzi-gibelaldeak. Aurretik asmatu al izan ba'dut ainbesteko lor-nekea, baita, ene aizpa, eraman ere eramango al dut. Egidazu, Ane!, zoritxar ontan mesede auxe beintzat; gaizto arek, bada, itza! aundia zizun zuri, bere asmorik ixillenak ere zuri agerturik; zuk zenidan bakarrik nola ta noiz gizon aren barne-leza arakatu. Zoaz arengana, aizpa, ta mintzo zatzaizkio arrenga etsai atzemaille orri. Esaiozu nik ez nula ziñik egin danaotarrekin, troiar erria sakaitzeko, Aulide'n; ez nula Pergamo'ra ontzidirik biali, ez nula nik Ankise aitaren autsik lurkatu edo aren itzalik edatu. Aren belarri latzak zergatik ez ditue artu nai nire esanak? Norako ainbeste leia? Maitale zori gaiztokoari, azkenik ere; sari au emanik, dagola oraindik pixka baten, eramango duten aize ongille zai iges-bidea artzeko. Ez diot, onezker, berak eten zun ezkontz-lokarri zarra eskatzen; ezta Lati ederraz jabetu gabe, ango aginterria uzterik ere. Epe laburra deskat, atsedean apur bat, toki pixkat ene errarentzat, ene zoriak, etsia, oiñazera oitu arteño. Atzen-esker au eskatzen dizut. Ai, urrikal zakizkio zere aizpa oneri! Eman ba'dagidazu, bete-gaiñezka itzuliko dizut eriotz-orduan».

Onela eskatzen zun eta auek ziran aizpa gaixoak ara ta ona, ar-eman, zebilzkion negar-intzirak. Baiña ez du ura ezertariko negar-malkok biotzikutzen, ezta ez du samurkor ezereen otsik entzuten. Aduak ditu debekatzaille, ta jainko batek zarratzen dizkio belarriak entzun ez dezan. Alpe-mendietako aize zakarrak, alkar arturik, enbor urtetsuko arte zangarrari lau saietsetatik oratu ta erroz-gora jaurti nai dutenean, ba-da nunbait barbailla ta karraska; eta osto garaiak, mokorra astinduz, larra estaltzeraiño erortzen dira; arteak, osterak, aitzari itsatsia dirau ten-tenean, ta zenbat eta burua aizetan gorago, susterrak beerago sartzen ditu lurrean. Era orretan jo ta astindua duzu gizurena ere mintzo sarri-berrituz, andik eta emendik; eta ba-du bai kezka ta lorrik naiko bere biotz aundian. Tinko ta ermorik datza, alere, artutako asmoan; alperriko malkoak mazail bera.

Dido doakabeak, ordun, adurrak izutua, eriori oles dagio, iguin baitzaio zeruaren ganga ikuskatzea ere. Eta bere asmoan sendoagoturik bizitz-argia utzi zezan, kedats-opamaietan emariak eskeintzen ari zalarik (bildurgarri da esateko ere), ur sagaratuak nola beltz biurtzen ziran ilcusi zun, eta ardao ixuria odol likits. Ikuskari au etzion iñori iragarri, ezta bere aizpari ere.

Ba-zun, gaiñera, jauregi-barnean atxurizko txadon bat bere senar zarrari opatua, oso eder zun eleiz au, ta, ohore aundiz jagoteko, edur-galartzuz ta jai-ostoz apaindu oi zun. Emen entzun bide zituan dei zegion senarraren abots eta mintzoa ordu artan lur osoa estaltzen zun gau illunak, eta bere gandurrean, eriotz-intziri antzo, gauontz bakarti bat ulu unkgarriz ari zan, zinkurin luzeak negar biurtuz. Onez gaiñera, aintziñako aztien iragarpen asko aragi-dardartzen duten aolku ikaragarri bezela zaizkio. Enea'k berak ere, asarre bizi, erasoten dio ames-aldian; ordu oro, utzia dala uste du, iñor gaberik egiten dula beti bide luzea, ta tiritar billa dabillega lur maurtuan. Penteu'ren (11) antzera eumenitar taldeak dakusazki zoro, edo-ta eguzki bikoitza ta Tebas bi uste ditu; edo Orestes agamenonitarra dakus, antzerkiko agerraldietan bezela larri-ikaraz, zuzi ta suge beltzez darraikion ama-rengandik igeska; bitartean, Asarre asperberak atarian datzaz.

Itzea erabaki zunean, beraz, asarrez izor ta oiñaze aunditan, noiz ta nola bere baitan iraulka ari zan; aizpa alegeagana dioja ta, asmoa arpegiz estali ta itxaro-dirdir bekokia, onela mintzatzen zaio: «Idoro dut, aizpa, bide bat (zorionka zatozkio aizpari) berriz ere ura itzuliko didana, edo maite dutanagandik ni jaregin. An, Okean'en muga ondoan, eguzkia etzan oi dan lekuan, ba-da etiopitarren eskualdea, lur-azkena noski, Atlante aundiak izar ditzikorrez jositako zeru-ardatzari lepoz bira dagiona. Andik etorri zait masiliar ariko jaupalerne bat, Esperideen jauretxeko zaindari dana, erensugeari jaten eman eta, ezti jori ta lo-belar-jario ixuriz, zugatz adar sagartua jagoten duna. Onek, dionez, nai ditun gogoak askatzen ditu azti-keriz, eta beste batzuri kezka ta ardura latzak bialdu, ibaietan ura geldi-azi, ta ortzi-izarrak atzera itzul-azo: etxe-jainko gautarreri dei dagie arek. Orruz ikusiko duzu lurra aren oinpean, eta erpin-leizarrak mendi-bera. Bekizkit lekuko, maite, jainkoak eta zu, aizpa, ta zure buru xamurra, gogorrean bai-zik ez bait noakizu azti-lanera. Zuk, ixil-mixilka, jauregi larraiñean, egur-meta bat jaso ezazu aizetan eta ipiñi aren gaiñean gizon biotz gabe ark ezkonoean tinko utzi zitun ískilluak eta beste guda-ondakiñak oro, baita ni galdu nindun buztar-oe uxa ere. Jaupalemeak agintzen du ta gizaseme etoi aren oroigaiñu guztiak, nai ta ez, erraustu bear dirala dio». Au esanik, ixillera zan. Baiña batera larutasunak artu zion betartea. Ane'k, ala ere, ez du uste aizpak opa-eskeintza berriekin beraren eriotza estaltzen dunik, ezta otu ere ainbesteko zorakeririk, edo-ta Sikeu'ren eriotza baiño gaitz gordiña-gorik bururatu. Beraz, esana egiten dizu.

Atari zabalean erregiñak, jauregi-barne, lerki ta arte sozpalezko sutzar aundia egiñik, osto eioz ta dolu-adarrez jaxten du inguru osoa; oe gaiñean jartzen ditu iantzi-ondarrak, ezpata utzia ta Enea'ren irudia, zer egian jakitun noski. Opa-maiak eraiki dituzte baranoan; eta jaupalemeak, ille-nasi, bere aotiko trumoi otsez iru bider dei dagie eundaka jainkoeri, naspil ta su-

lezari; baita Ekate (12) irukoitzari ta Diane neskatx iru arpegidunari ere. Ixuria zan orduko ura, su-lezakoaren idurira, ta burni orizko itaiz illargitan ebakitako belar guri pozoi esnetsu billa dijoazki; baita billatzen dute zalditoaren bekokiko zera ere, beor amari ixillik erauzitako maite-irazkia. Dido'k berak, opamai ondoan, opil sagaratua eskuetan zeukalarik, oin bata utsik eta soiñeko lokarri gabe, iltzeko gertu, lekuko dakazki jainko ta izar bere aduaren berri zutenak noski. Onez gaiñera, urtzitarren bat ba'legoke maitale erantzun-gabeen ardura dunik, ari edo alakoan doakio zuzentzaren eske.

Gaua zan; eta gorputz abailduak atsedean goxoa artzen zuten lur osoan; egonean zeuden oian eta kresal suminkorrak ere; izarrak beuren ibillaldi erdian zijonzen; ixillik zelaian oro: abere, egazti margoztu, aintzira ur zabalak, soro arantzaz laztuak, gauaren altzo ixillean lo zetzatela, ardura ta biotzak arintzen zituzten, lan-kezka gabe. Penitziar zori gaiztokoa, alare, etzegon orrela; ez du iñoiz loak artzen, aren begi ez biotz gauak ez du lekurik; bai, ordea, arretak ugaldtu, ta maite-sua indar berriz sortazi, asarrezko olatu nasi artean igeri. Ta oraindik ere, iraupen atxikian, onela diardu biotz-barne:

«Baiña, zer dagit? Narda nitun lenengo senar-gaietara itzuliko ote naiz? Nomadatarrei, bear bada, buztar-lokia eskatu, ainstetan ezetsirik? Iliatarren ontzidiari jarraika, Teukrotarren azken-esanak bete? Ba-liteke nik len lagunduz jasotakoen anean bateren bat egin-eskerraz oroitzea? Baiña, baiezkoan ere, nork utziko lidake, nork artu ontzi arro aietan ezetsi au? Ez dauzazu, ai, galdu orrek!, ez dituzu somatzen oraindikarren laomedontetar endakoen gezur-ziñak? Eta zer? Bakarrik beuren igesean nik lagunduko ote itxastar zalapartarierei? Ala tiritar eta neretar guziekin jarrai noakie? Ta Sidon uritik nekez atera nitunak berriz itxasoratuko ditut, oialak aizeratzeko aginduz? Ez, obe zaizu il, merezi zendun bezela, ta galtzairuz uxatu naigabe-azta. Zu, ene aizpa, ene malkoz zapaldua, zu ¿zan ziñan lenengoz zure aizpa eroa zoritxar auekin zamatu ta etsaiari eskeiñi ninduzuna. Etzaidan laket izan oe berri gabe, abere antzo, ez bizitz orbangea eraman, ez kezka ta arduetan murgildu. Ez nuen gorde, ez, Sikeu'ren errautseri agindutako zintzotasuna». Onen gisako alakak zetozen aren bularbarrenetik.

Enea, bide egiteko erabakita, txoparen erpiñean zetzan lo, joateko bear zuna aurrez atundurik. Eta ona, ametsetan, jainko beraren irudia ageri zitzai; lenbizikca zan antzez, ta lena agindu bide zion; Merkuri'ren gisako oso, bai abots bai margo, illedi gorritzka ta soin-atalak gazte diztikor: «Onako unean loari lotuta, jainkosaren seme? Ez al dakusazu nolako arriskuz zauden? Zoro! Ez dantzuzu nola arnas dagiten onezko aize meiak? Arek, iltzeko etsia, iruzurrak eta asperkunde gordiña darabilzki gogoan, eta asarrezko zirimol nasian diraki. Zergatik ez diozu igesari ematen, al duzunik

laisterren? Bertatik dakuskezu itxasoa ontziz nastua ta zuzi ankerrak dirdirka ta ur-egiak sutan, Eguantzak lur auetan luzatuz irixten ba'zaitu. Ea, bada, ez geiago luza! Emakumea beti duzu aldakor ta itzul-errez». Onela itz egiñik, gau beltzean utsalarazi zan.

Eta Enea'k, orduan, bat-bateko itzalez izututa, astintzen du lo-zorrotik bere gorputza, onela zirikatuz bere lagunak: «Esna bertatik, arraunlariak, eta exeri ezarleketan: askatu azkar oialak. Jainko batek, zeru goitik igorriak, ona emen, berriz leiatzen nau toki biurriak ebaki ta igesari al bait bizzkorren ematera. Zareana zareala, jarraitu dizugu, jainkoetan deunen orri, ta zure aginduari men dagiogu pozarren. Zabilta gurekin, ta lagun bekizkigu, ta irazeki ortzian onezko izarrak». Au esan zun, eta suzko ezpata zorrotik atera ta burni sakailkorrez ebakitzen ditu masta-lokarri sendoak. Barne gar berdiñak diraki danetan; urduri dabilta ta igesa artzen dute. Itxas-egia utzirik, itxasoa ontzipean ezkututzen dute: arraun-indarrez gandor apartsuak eraiki ere bai, ur-azal urdiñak gogorki astinduaz.

Onezkerok, len-egun argiak, Titon'en oge urreztatua lagarik, dirdir joriz jazten zitun lurraldeak. Erregiñak bere barandatik, nola eguna argitzeaz batera, itxas-egalak uts eta kaia arraunlari gabe utzirik, ontzidia irten zala zapiak berdin, ikusi zunean, iru ta lau bider eskuz jo bular zardena ta ille gorritzak igurtziz: «Jupiter-arren! —oiu dagi—, arrotz ori joango ote zait, ni ao bete agiñez utzirik? Nun, eta nere aginterrian berton? Eta ene uztarpekoak ez dituzte iskilluak aterako ta, uri osotik irtenik, egiñalean eraso ta ontziak ez ote dizkidate gor-ditxoetatik erauziko? Zoazte, eraman sua azkarki, zabal oialak, indar arraunari. Zer diñot? Oi, nun nago? Zer zorabiok lausutzen dit adimena? Dido zori gaiztoko!, adur biotz gabeak gain dituzu orain! Beste garai baten izan bear zun, noski, aginte-makilla eman zeniotenean. Ona aren eskoia ta itza, aberri-zaintzailleak omen daramazkiarenak, eta bere aita ere, adiñez astun, lepoan eraman zunarenak! Eta nik ezin ote dut arrapa ta atzeman aren gorputza ta, txiki-txiki egiñik, uin tartean edatu? Ezta burniz itzali ere aren lagunak, ezta Askani bera, aitari berari jatekotzat maiean eskeiñirik? Baiña, bear bada, ez litzakidan au ere egoki izango. Obeki. Il bear ezkerok, noren bildur? Ai!, zuziak eraman ba'nitu bere kapardira, ta sugarrez ito ontzidia, aita ta semea beuren endakoekin erkatu ta, azkenik, neronek nere burua il! Oi, eguzki!, lur-lanak oro zeure dirdiraz argitzen dituzuna; eta zu, June, nere joran auen lekuko ta adierazle; eta zu, Ekate, uri-kuluetan gau-amentuz sarri deitua; eta zuok, Asarre apentzailleok, eta zuek, iltzera dioan Elisa'ren jainkuok, ar otoi oiuek; entzun, arren, nire eskariak, merezi duten zigorra nire gaizkiñei emanik. Gaizto-alen orrek kairik ikutu bear ba'lu, lurrera urbildurik, Jobe'ren aduak orrela eskatzen dutelako, nai ta ez bete bearrikan, erri ausartuak beintzat egotz dezatela andik gudu ta

su-iski!lu indarrez; muga guztiz erkatua ta Juli'ren besartetik ere irten-azia, bebil alderrai laguntza eske ta bekus beretar guztien erio duin-eza; ta lotsakizunezko pake-ituna artzera beartua baldin ba'litz ere, ez bedi aginterriz goza, ez argi opatuaren txeraz; gazterik eror bedi erio makets pean eta itxas-egiko ondarrak ere ez bezaiote eortz-lekurik eman. Ona nere arre-na; auxe duzu odolaz naste jaikitzen dutan azken-adia. Onezaz gaiñera, zuok, o tiritarrok!, esetsi aren arikoak iñolazko asarrez, aspertzake; emai-ozute eskinte au nere errautseri. Ezpedi erri artean maitasunik, ez egiunerik. Sor bedi ene ezurretatik aspertzaileren bat, su ta burni dardanitar tal-deak, orain, gero ta nainoz, indar azpiratuko dituna. Oiuz deskat: begoz, eten gabe, gure muga, ibai ta iskilluak aien muga, ibai ta iskilluen etsai; beude alkarrekin liskartsu, baita beuren illobaekin ere».

Au esanaz, urduri ta zoratua dabil arat-onat, argi aspergarria lenbait-len, nola ebaki billa. Ontan, Bartze, Sikeu'ren iñudeakin (berea, bada, auts illun zan dagoneko, an bere aberri zarrean) mintzatu zan labur: «Ekardan ona, ene iñude laztan, Ane aizpa; busti dezala bizkor, esaion, bere gorputza euri-urez, ta dakartzila opariak eskeintzeko esan nizkion abere ta zerak; datorrela era ortan, ta zerorrek ere estali Iokiak galartzu donez. Su-lezan errege dan Jupiter'i opariak eskeiñi nai dizkiot, gertu ditudanez, eta amaia eman ene kezka ta lorrei, dardanitarraren irudia sutan amildurik». Onela diño. Bartze zar-joranez zebillen.

Dido, ala ere, soin-ikaraz ta erabakitakoan tinko, begi-odol dirditsuak zearka, loi ta dardarti masaillak, beingoango eriotzaz laru, jauregi barrura dioa txit azkar; sumiñaren erpe artean, sutzar erpiñera igo ta dardanitar ezpatea, onetarako etzana noski, ateratzen du. Ta emen, troiar jantziak eta oe ezaguna ikuskaturik, negarrari ta barne-gogoetari pixkaten leku eman ondoren, oeari buruz etzan zan, azken-itz auek jalkirik: «Oi kondar eztiak, aduak eta jainkoak gura dutelarik, ar ezazute gogo au, kezka otarik askatuaz. Bizi izan naiz, baita Zoriak izendatu zidan aldia aitu ere; orain, berriz, lurpera doake nire itzal aundia. Uri aintzatsu bat eraiki nun; neronen arresiak ikusi nitun; aspertzaille atera nitzaion senarrari; neba etsaia zigortu nun. Doatsu, ai!, lar doatsu ni, dardanitar ontziak sekula ere ikutu ez ba'litu.rtcn gure ur-ertzak!». Esan zun, eta aoa ogeari josirik: «Aspertu gabe —diño— ilko naiz? Baiña il gaitezen. Onela, onela nai dut itzalera jetxi. Bekus dardanitar ankerrak, bere begiz, an itxas gaiñetik, sutzar au, ta dar-mala berarekin nere eriotzaren zeñu gordiña».

Onela mintzatu zan, eta au zerasan bitartean, burni gaiñera eroria ikus-ten dute neskatxak; odol apartsuz gorri ezpatea, odoletan eskuak ere. Ontan, ba-zan an zalapartarik jauregiko atarte ta larrain zear; omena ba-doa, zora-turik, uri dardaraziaren gaindi. Arrangura, intziri ta emakume-zinkurifnez la-zzikaratu dira egoitzak; negar-garrasi gaitzez josia da aide guztia, etsaiak

zalapartaka sartu ta, su ta gar, oro gizaseme ta jainkoen gain zakarki etorri, Kartago osoa ta Tiro zarra jausiko ba'lira bezela.

Aditu zun aren aizpa erdi-illak ango baraila erdiragarria, ta, izulaborri, azkazalez musua urratu ta bularra joaz, oroen erditik arnas-oska igaro ta noiz ilko zegonari bere izenez diotsa: «Ta ura augatik izan zan, ene aizpa? Orrela atzipetu ninduzun? Au lerkarkidaten zendorrak, suak eta opagaiak? onezkero utzia, zertaz negar lenbizi? Iltzean, ezetsi al zenun aizpa laguna? Adur berdiñetara deitu ba'ninduzu, bederen; biok burni berdiñak eramango ginduzen noski, ordu berdiñean, oiñaze berdiñera. Eta neu izan nintzan esku auekin zendorra eraiki nuena, eta neuk, nere abotsez, dei egin nien asabaen jainkoen, ta ni urruti, oi ankeri, zu iltzerakoan? Itzali zera, baita ni ere itzali nauzu, o aizpa!, ta itzali dituzu zure erri, sidonitar guraso ta uri. Ura, ekatzute ura, ta zauriak txautuko dizkiot; oraindik azken-arnas izpirik onen baitan baldin ba'da, aoz nik jasoko». Era ontan itz egiñik, zendor gaillurrera igo ta negar-zotinka aizpa erdi-illa magalean artu ta soiñekoz txukatzen zion odol zutbillu. Ura (Dido), begi astunak goratu nairik dago; baiña ezin ditu, ta zorabioak berriz amiltzen du. Xixtuka dauka bular barreneko zauri ondoga. Iru aldiz, ukalondoan eutsi ta irozorik, erdi-etzan zan nekearen nekez; iru aldiz, irauli zan oe gaiñera berriz ere; ta argia billatu zun ortzi goian begi aldakorrez, ta oi u egin zun, aurkitu zulako.

June guztialdunak, ordun, aren samin luzez ta eriotza gaitzez errukiturik, Iris (13) igorri zun Olinpu'tik, askatu naiean zegon arima aren lokarriak eten zitza. Adur-zoripean eta erio mereziz barik, lotsagarriro ta bertatiko sumiñak eraginda garai-aurrez iltzen zan ezkeroz, Proserpina'k (14) etzion oraindik ebaki urrezko ille-mataza, ezta aren burua su-lezarako gaitzetsi ere. Iris, beraz, ego intz-ezezkos zeru oztin zear egazka, eun kolorezko abaiña eguzkiari buruz edaturik, egada galgatu ta aren buru gain kokatzen da. «Nik agindu bezela, Pluton'i damakiot ille done au, ta gorputz ontatik jareiten zaitut». Onela diño, ta eskoi eskuz illea ebakitzen dio; ta, batera, joan badioa bero oro, bizia aizetan itzaliaz.

OARRAK

(1) Erebo, naspillaren seme ta gabaren anai ta senar, Lurpean barriatzen dan eremua, ots, Suleza adierazi nai du.

(2) Yarbas, maxitandarren errege, Triton zingiraren iparraldeko ur-ertzetan Aprika'ko erri ibilkariena.

(3) Getuli, Numidi'ko lekaroan, ego-aldera dagon eskualdea.

(4) Barka'ko biztanleak, Kartago egutera, Kirene'tik urbil dagon urikoak,

- (5) Kere legelaria, Kere'k baitzitun soro-lanak asmatu, baita ortarako lege ta arauak eman ere.
- (6) Driopetarrak, au da, kondaira ezagun aurretik, geroago Dorida deitu zioten lurraldean bizitu ziran pelasgotar odolekoak.
- (7) Agatirsotarrak, geroagoko Daki, Danubi'ko ezkerreko ur-ertzean bizi izan ziran eskitar erriak.
- (8) Hamon, Tebas'ko jainko aaria; antziña-antziñatlk, an zitun jauretxea ta erantzun-tokia, berari eskeiñita.
- (9) Garamantitarrak, Tripolitani egoaldean zebiltzan erriak.
- (10) Grini uritik zetorkion Apol'en izengoitia; Asia Txikia'n zegoen uri au.
- (11) Penteu, ots. Euripide'ren *Bakotarrak* trajedi gogorazi nai du; Tebas'ko errege zala, etzun Bak'en omenezko eleizkizunik gura.
- (12) Ekate, iru izeneko jainkotasuna; Illargi, ortzian: Diane, lurrean, eta Ekate, sulezan.
- (13) Iris, jainkoen mezulari, batez ere Juno'rena, ta latiñez izen au daraman berein margotako zeru-ustaia nortzen du.
- (14) Au zan Sulezako jainkosa; berari zegokion aduak xakitutako aldian illen animak jaso ta bitzea.